

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Илия Русенов Русенов „Емпирични методи във философията“
за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.3. Философия на културата, политиката, правото и икономиката (Философия на езика)

от доц. д-р Анна Бешкова, Катедра по логика, етика и естетика, Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

Илия Русенов е завършил специалност „Философия“ и магистърска програма „Философия за средните училища“. През 2018 г. е зачислен за докторант по 2.3. Философия на културата, политиката, правото и икономиката (Философия на езика) към катедра *Философия* с научен ръководител - проф. д.ф.н. Анета Карагеоргиева. При реализацията на конкурса не са допуснати законови нарушения. Илия Русенов е автор на четири публикации, участвал е с доклади в шест конференции и в два проекта.

Представеният за защита дисертационен труд се състои от увод, пет основни глави, заключение и библиография, и е в обем от 173 страници. Използваната литература обхваща 141 заглавия, от които 19 на български език, 1 на руски, 2 на немски и 119 на английски език. Авторефератът е от 30 страници и предава точно съдържанието на проведеното изследване. В него са представени и дисертационните приноси.

Целта на дисертационния труд е да се покаже как във философията могат да се използват емпирични похвати. В резултат това би я сближило със социалните и хуманитарни науки и би показало, че нейните теории биха могли да имат статута на апостериорни, синтетични истини, които разширяват нашето познание. Хипотезата, която издига автора, е, че „философията борави с емпирични инструменти за изследване на собствените си теории и концепции, като с това изправям теоретичните ѝ интерпретации срещу емпиричните им решения“ (Автореферат, стр. 7). Затова изследването започва с представянето на видовете емпирични методи и техните специфики. След това авторът проблематизира епистемичния статус на видовете твърдения в термините на теориите

за истината и теориите за обосноваването. За илюстрация на хипотезата излага възникването и развитието на аналитичната философия и прехода от философията на „идеалния език» към идеята за значението като употреба. Последователно той защитава позицията, че философските теории биват верифицирани, а самото боравене с естествените езици се явява вид емпиричин опит. Като стъпва на заличеното от Куайн разграничение между аналитични и синтетични твърдения Илия Русенов издига тезата, че мисловните експерименти не са нито априорни, нито аналитични, а зависят от човешкото взаимодействие с нещата в света и интуициите, които имаме при използването на езика. Така постепенно стига до дефиниране на експерименталната философия и нейните цели и прийоми. Прагматичната задача на предложената дисертация се състои в усъвършенстване на педагогическите подходи при преподаване на философия в средните училища въз основа на направения анализ. Интересно е изложението на метода на неосократическия диалог, в който се акцентира върху личния опит на участниците и начините за рефлексия и осмисляне в конкретна ситуация.

Първата глава на дисертацията е посветена на понятието за *емпирично изследване*. В нея са посочени видовете емпирични изследвания, етапите и фазите на тяхното провеждане. Направено е разграничение между първични и вторични емпирични изследвания.

Във втората глава се анализира отношението между философското размишление и експериментирането. Първоначално е посочено какво се разбира под емпирично знание и как то може да се обоснове. Проблемът е представен с така наречената «трилема» на Питър Клайн. Според нея са възможни три подхода за оправдаване на вярванията: инфинитизъм, фундаментационизъм и кохирентизъм. Илия Русенов предлага епистемичния статус на различните твърдения да бъде разглеждан както от аспекта на тяхното обосноваване, така и чрез теориите за истината. Затова въвежда и представя трете основни теории за истината: кореспондентната, кохерентната и прагматиската като добавя в последствие и дефлационната. След това авторът излага различните видове научен реализъм като контрапункт на конвенционализъм и конструктивизма. Следващата част на главата се фокусира върху същността и методологията на мисловните експерименти. Според Илия Русенов в него се сливат въображението и опита и затова имат както теоретичен, така и емпиричен аспект. За илюстрация са дадени множество интересни примери.

Третата глава на дисертационния труд разглежда възникването и развитието на аналитичната философия и в последствие обособяването на философията на езика като

самостоятелна предметна област. Първоначално е разяснето разграничението на Фреге между смисъл и значение на различните езикови компоненти. След това е представена теорията на Ръсел за обозначаването в основните ѝ елементи. Така естествено се преминава към картинната теория и идеята за смисленост на съобщителните изречения в «Логика-философски трактат» на Витгенщайн. Накратко са щриховани идеите на Тарски за обектен и метаезик и методът на Рамзи-Луис. Като продължение на анализа на Фреге и Ръсел на значенията на единичните термини авторът излага и идеите на Крипке за ригидните дизигнатори, както и аргументът на Куайн за «непрозрачността на референцията въз основа на принципите на радикалния превод» (Автореферат, стр. 14) и неговата интерпретация от Дейвидсън. Би могло да се каже, че по-този начин се излагат проблемите, които възникват по отношение на семантичните понятия *истина* и *значение*. Във втората част на главата са изложени основните идеи на авторите, които приемат по-прагматичен подход при анализа на езиковите феномени. В началото Остин показва разграничението между констативи и перформативи и въвежда по-общото понятие за речеви акт. Той разкрива условията, при които едно речево действие би се считало за успешно, и така въвежда като основополагаща идеята за конвенция. Според Илия Русенов този подход е емпиричен, тъй като е обвързан с конкретната комуникативна ситуация, намеренията на говорещия и ефекта, които предизвиква в аудиторията. Ако за първият етап от развитието на аналитичната философия е характерен формално-логическия анализ, абстрахиран от индивидуалните контексти, то би могло да се говори при Остин и късния Витгенщайн за «прагматичен обрат», които би поставил в основата емпиричното наблюдение на механизмите на функциониране на естествените езици и вътрешните състояния на съзнателните същества, които ги употребяват.

Четвъртата глава е посветена на идеите на възникналата в ХХІ век експериментална философия, чиято задача е обогатяване на традиционните философски подходи с нови механизми. Както подчертава авторът нейната цел е да придаде верификационен и съответно емпиричен характер на иначе интуитивните философски методи. Така би могла да се подкрепи дадена философска теория като се експлицират скритите предпоставки, които участниците, приемат без аргументи. Главата съдържа множество интересни конкретни примери, отговорите на респондентите, независимо дали са философи или нефилософи. Мисля, че подобни емпирични изследвания в България биха допринесли значително за артикулиране на

културните ни специфики и биха допринесли методологически за подобряването на разработване на конкретни казуси както в средното, така и във висшето образование.

Последната глава е посветена на приложението на емпиричните методи в преподавателската работа. Първоначално са изложени спецификите и целите на неосократическия диалог. При него като се стъпва на действителния опит на участниците постепенно чрез приложение на метода на регресивната абстракция се достига до общовалидни философски резултати. Смесът на тази процедура е да се постигне автентично философско осмисляне чрез последователна и логически обоснована рефлексия. След това авторът предлага конкретни техники, които могат да се използват от учителите в средните училища, които да подпомагат индивидуалното развитие на учениците.

Във връзка с централната тема на дисертационния труд бих искала да кажа, че идеята за навлизането на емпиричните методи във философската проблематика е иновативна и, доколкото ми е известно, не е била обект на разглеждане в българската литература. Струва ми се, обаче, че те биха имали преди всичко спомагателна функция за разбирането на конкретни културни контексти и интуициите на участниците в тях. Независимо от това смятам за голямо достойнство предложените в заключителните глави идеи за ролята на учителя като фасилитатор и значението на въвежданите емпирични методи в процеса на преподаване, които да послужат за осмисляне и рефлексия на личния опит на учениците.

Въпреки достойнствата на предложения дисертационен труд имам един въпрос към Илия Русенов. Струва ми се пресилено твърдението, че в ранната аналитична философия от Фреге да ранния Витгенщайн могат да бъдат открити елементи на емпирично верифициране при анализ на езика. Основната идея, с която започва лингвистичния обрат, е, че естествените езици са онтологически объркващи и затова трябва да бъдат заменени с изкуствен език, който да експлицира действителната логическа форма. Бих желала Илия Русенов да изясни връзката, която вижда между теориите на тези автори и боравенето с езика като реална употреба в комуникативните ситуации.

Дисертацията на Илия Русенов изследва особено актуална проблематика, като прокарва връзки между проблемите на аналитичната философия и съчетаването им с емпиричните подходи. Приносът на изследването е както в задълбочения анализ на емпиричните методи, навлизащи във философското пространство, така и в приложението им в преподавателската работа на учителите.

В заключение: дисертационният труд отговаря на всички изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ и с оглед на неговите достойнства като член на научното жури аз ще гласувам за присъждането ѝ на Илия Русенов Русенов.

доц. д-р Анна Бешкова

08.09.2022 г.